

R E C E N Z J E I O M Ó W I E N I A

Anna Kutrzeba-Pojnarowa, Trześniów. Tradycyjna kultura chłopska i kierunki przemian (refleksje etnografa), Wydawnictwo - Muzeum Regionalne PTTK w Brzozowie, Brzozów 1988, ss. 104.

W polskiej literaturze etnograficznej w badaniach życia społecznego wsi wyraźnie zaznaczają się dwa najbardziej wyróżniające sposoby ujęcia: badanie zjawisk obserwowanych w dużym zasięgu terytorialnym (lub szerokim zakresie tematycznym) oraz szczegółowe badania życia społecznego zlokalizowane w określonych warunkach historycznych i kulturowych regionu czy wsi.

Etnografia polska w zakresie opracowań monograficznych posiada znaczny dorobek badawczy. Należy przy tym podkreślić, że cechowała go i cechuje różnorodność ujęć metodologicznych i szerokość zakresu tematycznego. Od podejmowanych prób wyczerpującego „integralnego” ujęcia wszystkich dziedzin życia społeczności wiejskiej do poświęconych wybranym dziedzinom życia wsi reprezentatywnym z punktu widzenia charakterystyki określonej wiejskiej społeczności lokalnej.

W powojennej etnografii problematyką, która odgrywała wiodącą rolę w analizie zjawisk kulturowych zachodzących na wsi było zagadnienie procesów przemian badanych na przykładzie wybranych społeczności wiejskich. Analizę dokonujących się zmian społecznych i kulturowych przeprowadzono posługując się określonymi wyznacznikami wypracowanymi często na gruncie innych nauk społecznych. Istota jednak zachodzących procesów społeczno-kulturowych na wsi okazała się bardziej skomplikowana i wymykająca się pewnym schematom ujęć. W tej sytuacji coraz większe znaczenie dla zrozumienia zmieniającego się współcześnie obrazu wsi miały prace monograficzne, które z jednej strony są wynikiem tak zwanej „obserwacji uczestniczącej”, z drugiej analizą dokonujących się przemian w procesie „długiego trwania”. Do takich studiów należy zaliczyć pracę Prof. dr Anny Kutrzeba-Pojnarowej poświęconą wsi Trześniów. Nadrzędnym celem badań, jak pisze autorka „było wykazanie zależności współczesnych procesów przemiany, ich nasilenia, oporów, konfliktów, mozaikowości obrazu kultury od tego splotu warunków zastanych, który nawarstwiał się w toku historii i który za uczonymi polskimi Ludwikiem Krzywickim i Kazimierzem Dobrowolskim, nazywamy podłożem historycznym współczesnej kultury wsi. W nim też, za znanym współczesnym historykiem francuskim Fernandem Braudelem, szukamy bardziej trwałych struktur, utrzymujących się w czasie określanym jako długi”.

Doświadczenie badawcze Prof. dr Anny Kutrzeba-Pojnarowej w zakresie studiów nad kulturą tradycyjną wsi polskiej są bogate i wszechstronne. Na podstawie szerokiego materiału empirycznego z różnych terenów Polski konstruowała w swoich poprzednich pracach model struktury tradycyjnej społeczności wiejskiej, w których „integralność” widzenia zjawisk kulturowych pozwala Jej zrozumieć, a nawet przewidzieć kierunki dokonujących się zmian.

Wieś pd Polski szczególnie bliska Autorce (w 1968 r. opublikowała pracę *Tradycyjna społeczność wiejska w procesie zmian. Studium wsi Mników powiatu krakowskiego*) jest tym razem reprezentowana przez położoną na Pogórzu Karpackim wieś Trześniów. Wybór wsi nie jest przypadkowy. Autorka związana więzami rodzinnymi śledzi jej losy od 1948 r. Określenie „obserwacja uczestnicząca” w tych warunkach nabiera więc szczególnej treści i znaczenia. Wieś Trześniów traktuje Autorka jako model realny wsi rolniczych większego regionu przy czym granice tego regionu wykreśla bazując na świadomości mieszkańców wsi oraz analizie rozmieszczenia i zróżnicowania na badanym terenie elementów modelu kultury tradycyjnej jak również charakterystycznych cech procesów przemiany, ich nasilenia, etapów, wariantów.

Prof. dr Anna Kutrzeba-Pojnarowa z szerokiego wachlarza zagadnień składających się na całość obrazu kultury wsi wybiera te, w których zgodnie z Jej doświadczeniem badawczym najsilniej utrwalone są tradycyjne treści kulturowe i które tworzą struktury utrzymujące się w czasie określonym jako długi. Na ich przykładzie śledzi proces dokonujących się przemian współczesnych. Przedmiotem analizy jest więc społeczność lokalna i utrwalające jej spoiwość więzi społeczne, rodzina, jej ciągłość osiedleńcza. Człowiek, jego warsztat pracy na tle trwałych podziałów gruntowych a zmiennych struktur użytkowania gruntów w obrębie wsi a także zmienność technik i narzędzi pracy.

Wieś Trześniów jako społeczność lokalna reprezentuje te cechy i wartości, które pozwalają Autorce na realizację stawianych przez nią postulatów badawczych. Należą do nich zasiedloność osadnicza (Trześniów pojawia się w źródłach po raz pierwszy w 1419 r.), zachowany w swym zasadniczym zrębie układ przestrzenny wsi oraz zróżnicowanie kulturowe wynikające ze zderzenia się na tym terenie dwu fal ludności i dwu różnych kultur rolniczej z północy i zachodu oraz pasterskiej ze wschodu i południa.

Gromadzony materiał nie służy Autorce do generalizacji teoretycznych poza kontekstem procesu historycznego, poza kontekstem stosunku pomiędzy teraźniejszością a przeszłością. Wręcz przeciwnie przekazy przeszłości aktualizowane są od nowa a pochodzące z przeszłości znaki odczytywane ponownie.

Znamienne są tytuły poszczególnych rozdziałów konsekwentnie odzwierciedlające kierunek zainteresowań Autorki. Do nich należą m. in. takie jak: „tradycyjne ramy społeczności lokalnej”, „Długotrwałe rody”, „Zwyczaje rodzinne”; „Ziemia i praca. Wartości nadrzędne”; „Pożegnanie z tradycją i migracje ze wsi”.

Związek z ziemią spowodował, że w Trześniowie jak w wielu wsiach rolniczych mieszkańcy pozostali wierni pracy we własnym gospodarstwie rodzinnym. I z tym wiąże się głębokie i słuszne przeświadczenie Autorki, że przede

wszystkim w zawodzie rolnika szukać możemy kontynuowania niektórych z tych tradycji kulturowych, które wykształciły dawniejsze pokolenia mieszkańców wsi. Jak pisze Anna Kutrzeba-Pojnarowa „Choć zasadniczej zmianie uległy warunki w jakich można prowadzić ten zawód, jego niektóre cechy pozostały niezmienione. Są to: związek z rodziną oraz ojcowizną i łącząca się z tym ciągłość zasiedlenia, emocjonalny stosunek do ziemi i pracy przy wzrastającej zarazem trosce o doskonalenie metod tej ostatniej i o właściwy rachunek gospodarczy, odpowiedzialność za swój warsztat i pracowitość, samodzielność jednostkowych decyzji gospodarczych a równocześnie w razie potrzeby, współdziałanie w gromadzie, kontrola społeczna. Pozostały: zaradność w codziennych kłopotach, samowystarczalność w najrozmaitszych pracach, zdolności wynalazcze na skalę potrzeb wiejskich”.

Bezpośredni i długotrwały kontakt z mieszkańcami Trześniowa i ogromne doświadczenie badawcze pozwoliły stworzyć sugestywny obraz życia wsi na przestrzeni kilkudziesięciu lat, ukazać jego specyfikację wynikającą z określonych warunków życia i pracy związanych z gospodarstwem rolnym i określonym środowiskiem przyrodniczym. Ogromnym walorem pracy i zasługą Autorki jest autentyzm przedstawionego obrazu wsi i jego ujęcie całościowe mimo zastrzeżeń Autorki dotyczących pominięcia niektórych tematów obowiązujących w klasycznym modelu monografii.

Sądzę, że wynika to z realizacji tak ważnej zasady, nie zawsze przestrzeganej w prowadzonych badaniach - uznania podmiotowości człowieka w dokonywanej analizie zjawisk kulturowych, preferowanie studiów nad jego postawami, zachowaniami, osobowością w stosunku do drobiazgowej faktografii, magii liczb i zestawień statystycznych czy teoretycznych ujęć o dużym stopniu ogólności.

Taki charakter opracowań jaki prezentuje praca Prof. dr Anny Kutrzeba-Pojnarowej stanowi o możliwościach konstruowania i wypełniania treścią modelu tradycyjnej kultury ludowej oraz pozwala zrozumieć i określić kierunki przemian i mechanizmy przemian, a być może w przyszłości pozwoli na zbudowanie modelu współczesnej kultury wsi.

Na zakończenie pozwolę sobie zwrócić uwagę na nasuwające się pewne analogie pomiędzy pracą Prof. dr Anny Kutrzeba-Pojnarowej a krótkim studium Prof. dr Jana Szczepańskiego wydanym w 1984 r. pod tytułem „Korzeniami wrośłem w ziemię” poświęconą rodzinnej wsi Brzezina. Dorobek i doświadczenie naukowe Autorów to „mędrca szkiełko i oko” wzbogacone osobistym stosunkiem i bliskimi kontaktami z opisywaną społecznością stanowi o szczególnej wartości tych prac, o ich walorze naukowym i pisarskim.

Irena Huml, *Współczesna tkanina polska*, Warszawa 1989, ss. 247, ryc. 175 (w tym 81 barwnych)

Po dziewięciu latach od oddania pracy wydawnictwo Arkady opublikowało długo oczekiwaną przez czytelników historię polskiej tkaniny artystycznej. Autorka obserwowała rozwój tego fenomenu artystycznego i technicznego w latach 1960-1980, dodając niewielkie uzupełnienie z ostatniego okresu. Polska szkoła tkaniny artystycznej ukształtowała się po drugiej wojnie światowej. Jej osiągnięcia odniosły niebywały sukces za granicą, głównie dzięki nagrodom Centre Internationale de la Tapisserie Ancienne et Moderne (ukonstytuowanego w 1961, z siedzibą w Lozannie). Dzieła polskich artystów z najbardziej znaną Magdaleną Abakanowicz na czele, wyróżniły się już na pierwszych Biennale, a rok 1971 można uznać za moment kulminacyjny dla popularności polskiej tkaniny w kręgach międzynarodowych. Polacy umieli uchwycić właściwe proporcje pomiędzy rodzimą tradycją, nie pozbawioną cech ludowości, a aktualnymi tendencjami sztuki profesjonalnej w nurcie międzynarodowym. Polska tkanina artystyczna była bardziej znana i naśladowana wśród międzynarodowych twórców aniżeli inne dziedziny sztuk plastycznych i rzemiosła artystycznego.

Autorka dobrze przedstawiła tradycje polskiego włókiennictwa, do którego nawiązywano zwłaszcza w początkowym okresie powstawania tkanin powierzchniowo zdobionych. Należy tu podkreślić dobór porównań kompozycji współczesnych artystów czerpiących z ornamentu makat, kilimów, pasów kontuszowych z XVIII i XIX w. Rozróżniła ona tkaniny artystyczne i użytkowe bez tak wysokich ambicji warsztatowych. W latach pięćdziesiątych najbardziej powszechne było inspirowanie się wzorami ludowymi i tradycyjnymi, a do tkaniny żakardowej wprowadzono warstwę treściową. Dopiero lata sześćdziesiąte przyniosły tkanie tzw. współczesnego gobelinu, a także druku i malowania na tkaninie. Rzadko uprawiano batikowanie tkanin.

Nowy kształt tkaninom artystycznym lub może raczej wyrobom wykonanym różnymi technikami, nadały pracownie Tkaniny ręcznej, Gobelinu, Żakardu i Druku w warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych oraz podobne ośrodki w Łodzi i Sopocie. W nich szkolono plastyków w różnych rozwiązaniach technicznych i artystycznych. Bez dobrej znajomości rzemiosła trudno byłoby rozpocząć eksperymentowanie prowadzące od wiszącej na ścianie tkaniny dekoracyjnej do wykonanych z różnych rodzajów surowca, rozmaitymi technikami włókienniczymi, przestrzennych konstrukcji artystycznych spełniających rolę rzeźb. Właśnie tę zmianę funkcji tkaniny artystycznej należy w znacznym stopniu przypisać inwencji twórczej polskich artystów. Stanowi to ważny wkład w historię najnowszego włókiennictwa światowego. Przejście od płaszczyzny do kompozycji przestrzennych doprowadziło do analogii tych konstrukcji włókienniczych z biologiczną budową organizmów żywych. Autorka interpretuje to zjawisko jako przewagę treści humanistycznych nad poszukiwaniami formalno-ekspresyjnymi.

Dorobek polskiej szkoły tkaniny artystycznej został ukazany wszechstronnie zarówno w treści pracy i notach biograficznych 73 najważniejszych artystów, jak też w ilustracjach, które oprócz porównań z zażytkami ukazują tkaniny cepeliowskie i autorskie. Książka nie zawiera streszczeń, ma się jednak ukazać w edycjach angielskiej, francuskiej i niemieckiej i będzie stanowić ważną pozycję eksportową.

Irena Turnau

Rudolf Gross, *Dlaczego czerwień jest barwą miłości*, z niem. przełożyła Anna Porębska, Warszawa 1990, ss. 221.

W książce poruszono zagadnienie wielkiej doniosłości. Dopiero od niedawna zaczęto doceniać znaczenie barw w różnych dziedzinach kultury i tematyka ta jest stosunkowo słabo opracowana. Omawiana tu, trudna problematyka obejmuje różne dziedziny wiedzy. Należy wyróżnić: 1) magiczne i psychospołeczne znaczenie poszczególnych barw; 2) informacyjno-znakowy i zarazem symboliczny charakter ich zestawień; 3) historyczne mody w zakresie kolorystyki kierujące w pewnym stopniu indywidualnym wyborem użytkowników oraz 4) możliwości techniczne w zakresie pozyskiwania różnych kolorów i ich odcieni związane z rozwojem farbiarstwa.

W niemieckim wydaniu z 1981 r. omawiana książka nosi podtytuł *Symbolika barw na przestrzeni wieków*. Autor zajmuje się tylko wybranymi zagadnieniami z dwóch pierwszych wymienionych grup zagadnień. Szkoda, że nie mógł uwzględnić dorobku wystaw zaprezentowanych w dwóch berlińskich muzeach etnograficznych w 1983 r. Obszerny katalog omawia znacznie szerszą paletę problemów kolorystyki z osobną rozprawą ukazującą możliwości farbiarskie¹. W niedostatecznym stopniu wykorzystana została także literatura kostiumologiczna, poruszająca zagadnienie znakowego charakteru barw w ubiorach².

Autor powiązał układ książki z omówieniem poszczególnych barw. Zaczyna od tytułowej czerwieni i pochówków posypywanych ochrą w paleolicie, mezolicie, a także i w okresach późniejszych, a następnie ukazuje magiczne znaczenie czerwieni jako wieloznakowego symbolu: śmierci, seksu, miłości, płodności, ognia, krwi, aż do haseł rewolucyjnych. Zauważa też m. in., że czerwień i biel mają wyjątkowe znaczenie w godłach wielu państw. Więcej miejsca poświęcił autor omówieniu czerni i bieli, związanych jakoby ze śmiercią i powtórными narodzinami, symbolizowanymi przez ukazywanie się i znikanie księżyca. Zestawienie to symbolizuje także bóstwa zmarłych i występuje w słowiańskich i germańskich obrzędach pogrzebowych. Złoto i czerń zaś symbolizują kontrasty dnia i nocy. Błękit natomiast autor rozważa przede wszystkim na płaszczyźnie psychologicznej, w pozytywnym odbiorze systemu nerwowego wielu Europejczyków. W kulturze ludowej błękit, w powiązaniu z barwą nieba, był utożsamiany z płaszczem opiekuńczym lub odczuwany jako groźny symbol wody. Warto zwrócić uwagę na tabelę niebieskich symboli używanych w Euro-

pie przed- i po przyjęciu chrześcijaństwa (s. 157). Fiolet i purpura, to - według Grossa - barwy egzotyczne dla europejskiej kultury. To twierdzenie związane jest z brakiem zainteresowania autora możliwościami farbiarskimi. W naszej części świata farbowano urzetem, a później indygo, a technika uzyskiwania odcienia purpury pochodzi z Fenicji.

Analizując barwę zieloną, autor wskazuje, iż jest ona ceniona jako symbol ożywionej natury. Znaczenie brązu natomiast związane jest z magią zwierząt, zwłaszcza niedźwiedzia. Wreszcie szarość - jako symbol barier społecznych. Rzeczywiście ubodzy nosili niebarwioną odzież. Jednakże autor niepotrzebnie porusza zagadnienie odzieży skórzanej, która była najczęściej barwiona.

Książka ta jest przykładem, jak efektowny z pozoru układ może zdezorganizować sposób przedstawienia ważnych z trudnych zagadnień. Bez przemyślenia szerszej problematyki symboliki barw i przedstawiania jej w powiązaniu z etnohistorycznym podłożem autor wylicza znaczną liczbę bezspornych nieraz faktów unikając bardziej syntetycznych wniosków. Książka ma charakter popularnonaukowy, napisana jest żywo i interesująco. Dlatego wydrukowano ją u nas w tak trudnym wydawniczo okresie. Zawiera także przypisy, wykaz literatury oraz indeks osobowy i rzeczowy. Nie można również lekceważyć podanych w niej informacji przedstawiających stan badań w krajach zachodnich (głównie niemieckojęzycznych). Istotnie, literatura niemiecka jest szczególnie bogata, gdy idzie o zagadnienia kolorystyki. Książka Rudolfa Grossa ma przede wszystkim znaczenie wobec braku polskiej literatury na ten temat. Powinni ją uwzględnić archeolodzy, etnografowie i inni badacze kultury.

Irena Turnau

Przypisy

¹ H. Nixdorff, H. Müller, *Weisse Westen - Rote Roben. von den Farbnuhungen des Mittelalters zum individuellen Farbgeschmack. Mit einem Beitrag von Bernhart Zepernick und Else-Marie Karisson-Stresse*, Katalog wystawy Muzeum für Völkerkunde und Museum für Deutsche Volkskunde, Berlin 1983; patrz też: I. Turnau, recenzja w „Kwartalniku Historii Kultury Materialnej”, r. 34: 1986, nr 2, s. 374-375, także, M. Dieffenbach, *Hessischer Trachtenalltag. Tracht ale Spiegel Ländlicher Lebensweisen 1925-1933*, Frankfurt am Main, 1983.

² Na przykład R. Levy-Pisetzky, *La couleur dans l'habillement Italien*, [w:] *Actes du 1er Congres International d'Histoire du Costume*, Venezia 1952, s. 150-169. W nowszej literaturze: M. Taszycska, *Barwy włoskich tkanin jedwabnych sprowadzanych do Polski w drugiej połowie XVII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, r. 31: 1983, nr 1, s. 45-52; M. Wilska, *Du symbole au vêtement. Fonction et signification de la couleur dans la culture courtoise de la Pologne médiévale*, [w:] *Les Cahiers du Leopard d'Or*, nr 1. *Le vêtement. au Moyen-âge*: 1990, s. 307-324.

Toward a Computer Ethnology, nr 20 *Senri Ethnological Studies*, Osaka 1987, (red.) J. Rabena, S. Sugita, M. Kobo, ss. 179.

Omawiana praca została opublikowana w ostatnim, 20 numerze *Senri Ethnological Studies* - seryjnego wydawnictwa Narodowego Muzeum Etnologicznego w Osace, które ukazuje się nieregularnie od 1978 roku. Jej treść wypełniają referaty 8 Międzynarodowego Sympozjum Etnologicznego, zorganizowanego po raz pierwszy w Japonii w dniach od 16 do 23 września 1984 r. przez

Narodowe Muzeum Etnologiczne w Osace pod hasłem „Toward a Computer Ethnology”.

Uczestniczyli w nim informatycy, językoznawcy i etnolodzy z Europy, Stanów Zjednoczonych i Japonii. Wśród zaproszonych gości byli: Louis D. Burdard - informatyk, specjalista w zakresie budowy baz danych z Oxford University Computing Service; Jostein H. Hauge - językoznawca, dyrektor Norwegian Computing Centre for the Humanities; Joseph Raben - profesor jęz. angielskiego w Queens College of the City University of New York, redaktor czasopisma „Computers and the Humanities”; Burhard B. Rieger - wykładowca językoznawstwa na Politechnice w Akwizgranie, profesor lingwistyki komputerowej na Uniwersytecie w Trewirze. Gospodarzy reprezentowali: Kazaburo Hachimura - informatyk, specjalista w dziedzinie automatycznego przetwarzania obrazów z Uniwersytetu w Kioto i pracownicy Narodowego Muzeum Etnologicznego w Osace Paul K. Eguchi - etnolog, Shigerhari Sugita - informatyk-etnolog, informatycy Masatoshi Kubo i Yasunosi Yamamoto.

Coraz powszechniejsza obecność sprzętu komputerowego w naszych placówkach naukowych budzi uzasadnione zainteresowanie możliwościami i perspektywami zastosowania najnowszej techniki komputerowej również w pracy etnografów. Dlatego chciałabym zwrócić szczególną uwagę na tę pozycję, omawiając wybrane problemy dotyczące zainteresowania komputerów w naukach humanistycznych przedstawione z perspektywy kilku lub kilkunastoletnich doświadczeń m. in. takich instytucji naukowych reprezentowanych na sympozjum, jak Norwegian Computing Centre for the Humanity, Narodowe Muzeum Etnologiczne w Osace, Oxford University Computing Service.

Wprowadzenie terminu „Computer Ethnology” do zainteresowań etnologii czy antropologii kulturowej jest ściśle związane z powstaniem i działalnością Narodowego Muzeum Etnologicznego w Osace, w którym - zdaniem S. Sugity - prawdopodobnie po raz pierwszy w świecie został on użyty dla określenia dziedziny badań porównawczych w ramach której komputer jest traktowany i analizowany jako jeden z wytworów kultury materialnej, badania natomiast dotyczą opisu i wyjaśniania jego wpływu na rozwój kultury i społeczeństwa. Powszechnie, również w tej pracy, jest on używany m. in. jako synonim zastosowania komputera w etnologii do przetwarzania informacji, budowania baz danych itp.

W problematykę tomu wprowadza artykuł J. Rabena „Computer Ethnology: A View from Human Sciences”, w którym autor przypomina, że rozwój techniki komputerowej i informatyki już w latach sześćdziesiątych stworzył ogromną szansę dla nauk humanistycznych w wykorzystaniu olbrzymiej pamięci magnetycznej i optycznej pozwalając na przetworzenie informacji w języku naturalnym. Właśnie w tym obecnie już tradycyjnym zastosowaniu komputerów (np. w bibliotekach) widzi autor jedną z możliwości dla badań etnologicznych. Proponuje również, aby wprowadzano rozwiązania niekonwencjonalne budując relacyjne bazy danych, odpowiednio ułożone, pozwalające na wyszukiwanie powiązań między różnymi kategoriami zjawisk kultury (np. między wytworami kultury materialnej a obrzędami itp.). Zdaniem Rabena technika kompu-

terowa jest wspaniałą odpowiedzią na fizyczne, społeczne i psychiczne potrzeby współczesnej nauki, sama stanowi jednak tylko potencjał, który aby mógł być wszechstronnie wykorzystywany i rozwijany potrzebuje pełnej akceptacji ze strony innych środowisk naturalnych i dużego zaangażowania badaczy w poznawaniu jej możliwości.

Właśnie ten problem akceptacji nowego elementu w warsztacie badawczym powraca w wielu wypowiedziach. Najwięcej uwagi poświęca mu Y. Yamamoto w artykule „Ethnologist and Programming”. Na podstawie własnych obserwacji przeprowadzonych w Muzeum na temat sposobów i zakresu korzystania z systemu komputerowego przez etnologów autor poszukuje odpowiedzi na pytanie: Czy etnologom jest potrzebna umiejętność programowania komputerów? Przyznaje, że podejmując pracę w Muzeum jako informatyk, nie przewidział wielu problemów, z którymi się spotkał w trakcie wprowadzenia systemu komputerowego. Wynikały one ze słabej znajomości i często niestety braku zainteresowania nową formą pracy wśród etnologów. Oczywiście autor podkreśla, że już znaczną pomocą jest możliwość korzystania z samych wydruków komputerowych przygotowanych przez innych specjalistów, czy z gotowych programów np. tzw. edytorów tekstów. Również ważne zadanie spełnia udział informatyków w roli human interface w ramach programowych badań interdyscyplinarnych uznanych powszechnie za optymalne rozwiązanie, ale jego zdaniem umiejętność programowania jest naturalną koniecznością wywołaną rozwojem nauki w tym także dla etnologów, jednak pod warunkiem, że komputer zostanie zaakceptowany jako element warsztatu badawczego.

Jedynie w omawianym tomie spojrzenie z pozycji etnologa-użytkownika znajdujemy w artykule P.K. Eguchi „An End User's View of Computer Ethnology”. Jest on zdecydowanym zwolennikiem badań interdyscyplinarnych. Eguchi przedstawia efekty swojej współpracy z informatykami, dzięki której powstał specjalny edytor tekstów pozwalający na opracowanie i analizę materiałów językowych dotyczących literatury ustnej ludów Zachodniej Afryki. Jego praca potwierdza fakt, że zastosowanie komputera w opracowaniu materiałów językowych pozwala na stawianie pytań, których rozwiązanie przy zastosowaniu tradycyjnych metod pracy byłoby bardzo czasochłonne, a nawet niemożliwe. Dlatego od dawna technika komputerowa jest stosowana z dużym powodzeniem w językoznawstwie. Osiągnięcia w tej dziedzinie specjalistów niemieckich poznajemy w artykule „Empirical Semantics and Computational Linguistics”. B. B. Rieger przedstawiając swoje doświadczenia odwołuje się do projektu Computational Semantics realizowanego przez grupę badawczą MESY (Mathematic-Empirical SYstem) z German Institute Politechniki w Akwizgranie w RFN, którego celem było badanie różnic i zmian językowych dokonujących się w obu państwach niemieckich po 1945 r. w ciągu ostatnich 40 lat.

Narodowe Muzeum Etnologiczne w Osace jest uznanym centrum informacji i dokumentacji komputerowej dla potrzeb etnologii, oraz ośrodkiem naukowym promującym szeroko badania interdyscyplinarne w tym zakresie. Ten profil działalności został określony już od momentu założenia placówki w 1974 r. S. Sugita w artykule „Computers in Ethnological Studies: As a Tool and an

Object” wprowadza czytelnika w struktury organizacyjne Muzeum przybliżając zakres prac prowadzonych w poszczególnych działach i sekcjach, oraz zapoznaje ogólnie ze sprzętem, który składa się na system komputerowy Muzeum. (Właśnie w NME został opracowany i zastosowany w Dziale Wystaw unikalny system VIDEOTHEQUE). Autor odwołując się do dotychczasowych doświadczeń pracowników Muzeum przedstawia jednocześnie wiele postulatów na temat pożądanego zakresu specyfikacji komputerów. Warto podkreślić, że ogromny postęp, jaki został dokonany w tej dziedzinie nauki w ostatnich latach, pozwala już na realizację niektórych z postulatów składanych w 1984 r.

Ogromne zainteresowanie wykorzystaniem pamięci magnetycznej i optycznej w prowadzeniu dokumentacji materiałów źródłowych w etnologii jest szczególnie widoczne w działalności muzeów, które gromadzą bardzo różnorodny materiał w postaci tekstów, zdjęć, rysunków, map, nagrań, oraz różnego rodzaju przedmiotów-zabytków kultury materialnej. Dotychczas dla wszystkich typów materiałów źródłowych powszechnie przygotowywane są bazy danych tradycyjnie kodujące informacje na poziomie abstrakcyjnego opisu atrybutów. Pierwsze (znane mi) próby tego typu podejmowane są również w placówkach etnograficznych w Krakowie i Warszawie.

W zbiorach muzealnych ważne miejsce zajmują materiały ikonograficzne, dla których zbudowanie baz danych związane jest z rozwojem systemów przetwarzania obrazów, które zdaniem japońskich specjalistów nie spełniają wszystkich oczekiwań i wymogów aby mogły być już powszechnie i z powodzeniem stosowane.

Na problemy związane z techniką przetwarzania obrazów w budowie baz danych zwracają uwagę autorzy dwóch artykułów (R. Hachimura i M. Kubo) specjaliści w tej dziedzinie informatyki.

R. Hachimura w opracowaniu “Image Processing and Computer Graphic in Human Sciences” odwołując się do przykładów dotychczasowego zastosowania technik przetwarzania obrazów i grafiki komputerowej, podkreśla, że ich dotychczasowe zastępowanie w etnologii jest stosunkowo nieznaczne. Autor dowodzi, że właśnie przyszłość procesów przetwarzania informacji w naukach humanistycznych (również w etnologii) jest związana z procesem przetwarzania informacji obrazowej.

M. Kubo w artykule “Visual Information Retrieval System for Ethnological Research” przedstawia zamierzenia i plany Narodowego Muzeum Etnologicznego w Osace w zakresie budowania baz danych dla właśnie tego typu materiałów. Połączenie struktury tej bazy z innymi bazami już istniejącymi pozwoli na wyszukiwanie i oglądanie obiektów bezpośrednio na monitorze bez konieczności wielokrotnego dotykania i wyszukiwania zabytków w magazynach. Jednak zrealizowanie tych planów będzie możliwe dopiero po rozwiązaniu kilku podstawowych problemów dotyczących m. in. sprzętu, oprogramowania, oraz opracowania tezauryusa do wyszukiwania informacji etnograficznej.

Z kolei osiągnięcia i propozycje brytyjskich naukowców z Oxford University Computing Service zostały przedstawione przez Louis D. Burnard w artykule “Data base or Knowledge base”. Na przykładzie trzech projektów baz

danych autor opisał doświadczenia w zakresie zastosowania metodologii ANSI-SPARC do opracowania dokumentacji muzealnej. Pierwszy z nich Beazley Archive łączy w całość opisowe, ikonograficzne, katalogujące i atrybutowe dane dotyczące wielu tysięcy waz greckich, drugi Leksykon Greckich Nazw Własnych zawiera epigraficzny indeks wszystkich sprawdzonych znanych nazw greckich od czasów najdawniejszych do połowy VII w. Trzeci projekt opracowywany we współpracy z Ashmodean Museum pozwala na stawianie pytań dotyczących wszystkich znaczących aspektów zabytków (ich konserwacji, dostępności, katalogowania i opisu). Zdaniem autora w określeniu modelowych zależności zawartych między poszczególnymi elementami wykorzystano wiele informacji semantycznych, dzięki czemu uzyskano wysoki stopień wiedzy specjalistycznej. Według Burnard w tym przypadku termin "bazy wiedzy" zastosowany zamiast "bazy danych" lepiej odzwierciedla charakter informacji dostępnych w tych projektach.

J. Hagues w artykule "Computer Applications in the Hum Sciences in Norway: Past Experience and Future Expectations" zwraca m. in. uwagę na problemy organizacyjne nauki w swoim kraju. W latach siedemdziesiątych w Norwegii powstały niejako równocześnie niezależnie od siebie na Uniwersytecie w Bergen, dwa ośrodki zajmujące się promocją implementacji techniki komputerowej dla potrzeb humanistyki: Norwegian Computing Centre for the Humanities oraz Norwegian Social Science Data Service Centre. Zdaniem autora, wytworzyła się tym samym sztuczna sytuacja, która jest konsekwencją tradycyjnie ustalonych w Norwegii podziałów sciences humaines, dlatego pisząc o doświadczeniach i osiągnięciach w tej dziedzinie odwołuje się przede wszystkim do działalności NCC for H, kierowanej przez siebie instytucji, która ma na celu koordynację prac w zakresie konsultacji, nauczania, obsługi sprzętu komputerowego, udzielania pomocy specjalistycznej przy indywidualnych projektach, badań metodologicznych i eksperymentalnych, ogólnego programu rozwoju, organizacji konferencji i wymiany informacji. Centrum jest zaangażowane również w prace nad tworzeniem standardowych katalogów kolekcji zabytków muzealnych.

W omawianym tomie zostały wspomniane bardzo różne możliwości implementacji techniki komputerowej w humanistyce oraz problemy z tym związane. Dowodząc, że obecnie przy zastosowaniu jej najnowszych osiągnięć etnologia może gromadzić i udostępniać znacznie więcej informacji różnego typu niż jest to możliwe przy zastosowaniu tradycyjnych metod dokumentacji. Bardzo obiecujące perspektywy w tej dziedzinie łączone są z postępowaniem w zakresie szybkości i dokładności rejestracji informacji. Jeżeli zostaną pokonane problemy natury ekonomicznej i społecznej nierozłącznie związane z wprowadzaniem nowej techniki do warsztatów badawczych jest nadzieja, że w przyszłości powstające bazy danych wzrosną liczebnie i kompleksowo (przy prawdopodobnym zaakceptowaniu określonych standardów w całym świecie) będą mogły zastąpić tradycyjne systemy informacji istniejące do dziś. Stwarzając badaczom szerokie możliwości prowadzenia badań porównawczych, wzbogacając ich warsztaty i pomysły w rozwiązywaniu podejmowanych problemów.

Brak u narodov Central'noj i Jugo-Vostočnoj Evropy, Moskva 1988, J. V. Ivanova, M. S. Kašuba, N. A. Krasnovskaja (red.), ss. 240, ryc. 12

Książka ta ma duże znaczenie jako próba porównawczego opracowania zwyczajów weselnych u Serbo-Łużyczan, Polaków, Czechów, Słowaków, narodów Jugosławii, Bułgarów a także Albańczyków, Rumunów i Greków w XIX - pocz. XX w. Pomysł syntetycznego opracowania zwyczajów weselnych u wybranych narodów Europy nie został niestety w pełni zrealizowany. Powstało 8 artykułów powiązanych jednym tematem traktujących o zespołach ludzkich niejednorodnych pod względem etnicznym, zróżnicowanych liczebnie, a złączonych przynależnością do jednego państwa (np. narody Jugosławii i Czechosłowacji). Pewne ujednoczenie starano się jednak osiągnąć realizując ustalony przez redakcję kwestionariusz zagadnień. Obejmował on m. in. problem uzależnienia kontraktów małżeńskich od poziomu stosunków społeczno-gospodarczych, sprawę wyboru partnera opartego na zasadach społecznej i lokalnej endogamii, powiązań w grupach wiekowych, powinowactwa, przebieg ceremonii ślubnych, sposoby zapewnienia podstaw materialnych powstającej rodziny, ubiorów obrzędowych, wyprawy panny młodej i in. Autorzy zestawili tradycyjne zwyczaje i uroczystości religijne z rejestracją małżeństwa w urzędach stanu cywilnego, zwracając także uwagę na obrzędy wprowadzania nowego członka do rodziny i społeczności wiejskiej. Podkreślono ponadto wielofunkcyjność małżeństwa oraz jego znaczenie społeczne, prawne, etyczne i religijne.

Wartość poszczególnych opracowań jest różna. Należałoby chyba staranniej przekonsultować ustalenia rosyjskich specjalistów z etnografami z poszczególnych krajów, którzy zapewne lepiej dostrzegają odrębności narodowe. W opracowaniach przeważają znane z literatury przedmiotu opisy zwyczajów weselnych a nawet nutami melodii. Znacznie mniej pogłębione są informacje o kontraktach małżeńskich, posagach, doborze małżeństwa od tej strony, fragmentarycznie opisano też stroje weselne i ceremonie rozdawania podarunków. Nie wielu autorów dostrzegają starsze tradycje zawierania kontraktów małżeńskich. W sumie jednak dobrze się stało, że podjęto pierwszą próbę zestawienia podstawowych informacji o trybie zawierania małżeństw wiejskich w krajach środkowo-wschodniej Europy i na Bałkanach. Pomoże to w dalszych pracach syntetycznych, w których konieczne byłoby uwzględnienie wszystkich Słowian wschodnich, a także pominiętych tu Węgrów, ponadto - staranniejsze różnicowanie zwyczajów weselnych narodów związanych wspólnotami państwowymi.

Aina Petrovna Alsupe, Aysma Janovna Kargane, Tautas lietišķa maksla padomju Latvija 1970-1985 (Narodnoe prikladnoe isskustvo sovetskoj Latvii 1970-1985), Riga 1988, ss. 227, ryc. 484 (w tym 269 barwnych)

Starannie wydana książka z dobrymi ilustracjami poświęcona jest okresowi rozkwitu łotewskiej sztuki zdobniczej. Podobnie jak w krajach skandynawskich, na Łotwie jak też w innych krajach nadbałtyckich, tradycyjne ludowe zdobnictwo odgrywa znaczną rolę w dodatkach do współczesnej odzieży i decyduje niemal o wyposażeniu wnętrz mieszkalnych. Autorki podkreślają dawne tradycje tej twórczości. W kraju pozbawionym samodzielności państwowej i własnej warstwy wyższej, ludowa twórczość chłopska utrzymywała łotewskie tradycje kulturowe. Należy to brać pod uwagę przy rozpatrywaniu zagadnień twórczości ludowej i jej historii.

Najobszerniejsza część opracowania dotyczy artystycznych wyrobów włókienniczych. Przeważają tkaniny użytkowane we wnętrzach mieszkalnych o geometrycznym i roślinnym ornamentem, często w kompozycji pasowej. Szeroko rozpowszechnione w odzieży także miejskiej są wzorzyste tkaniny pasy i wstążki, a kobierce i bieżniki są nieraz dużymi kompozycjami figuralnymi. Popularne jest także barwne dziewiarstwo wzorzyste (wyrób rękawic, nakryć głowy i szali ma na Łotwie średniowieczne tradycje). Interesujące są przykłady zdobienia haftem o tradycyjnym ornamentem. Można go odnaleźć także na torebkach, teczkach, oprawach książkowych i innych wyrobach ze skóry. W pracy ukazano ponadto ceramikę, wyroby z metalu, bursztynu i drzewa, meble i plecionki. Książka przedstawia bogatą możliwość łotewskiej twórczości ludowej.

Irena Turnau

Pierwsze w literaturze światowej
opracowanie poświęcone historii dziewiarstwa
przed wprowadzeniem produkcji fabrycznej
w najnowszej książce

IRENY TURNAU
HISTORY OF KNITTING BEFORE MASS PRODUCTION
Akcent, Warszawa 1991

Jeszcze do nabycia
w Bibliotece Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN
00-140 Warszawa, Al. Solidarności 105, tel. 20-28-81

PAN
IHKM